

EESSÕNA

Kihnu murdekeel, mida kõneldakse Kihnus ning Manijal, on Eestis üks omapärasemaid. Raamatusse koondatud sõnavara annab ilmekalt edasi unikaalse looduse ning saarerahva elutegevuse eripära, millesse loomuldasa kuuluvad nii meresõit, kala- ning hülgepüük kui ka autentne rahvakultuur oma rahvalaulikute ja käsitöömeistritega. Kihnu kultuuriruum kuulub UNESCO inimkonna suulise ja vaimse pärandi meistriteoste hulka (aastast 2003) ning inimkonna vaimse pärandi esindusnimekirja (2008).

Kihnu keele sõnavara on hakatud talletama juba 19. sajandi lõpust alates. Väga suure panuse on sellesse töösse andnud Theodor Saar (1906–1984), kes kogus Kihnu keele- ja kultuuriainest Emakeele Seltsile 1930. aastatest kuni oma elu lõpuni. Tema üleskirjutatud käsikirjaline materjal on olnud sõnaraamatu koostamisel usaldusväärseks aluseks.

Sõnaraamatu mõtet ärgitas korduvalt Kihnu patrioot Mark Soosaar ning 2009. aastal asus Reene Leas koostama e-sõnastikku Jüri Viikbergi juhendamisel. Kui Eesti Keele Instituudis oli valminud sõnastikusüsteem EELex, viidi Karl Pajusalu initsiatiivil koostamistöö sellesse üle (2013) ja sõnaraamatu väljaandmiseks sõlmiti kolmepoolne koostööleping Kihnu Kultuuri Instituudi, Eesti Keele Instituudi ja Tartu Ülikooli vahel. Sõnastiku aitasid vormida elektrooniliseks sõnaraamatuks tarkvaraasjatundjad Ülle Viks ja Ain Teesalu ning sõnaraamat lülitati Eesti Keele Sihtasutuse väikeste murdesõnastike sarja.

Sõnaraamatu üldraamistikuks on olnud „Väikesest murdesõnastikust“ I–II väljatrükitud märksõnastik, millele on saadud lisa Eesti Keele Instituudi murdesõnavara kartoteegist, „Eesti murrete sõnaraamatust“ (vihikud 1–27, 1994–2016) ja Reene Lease koostatud e-sõnastikust. Näitelauseid on sõelutud kõikidest Kihnu murdekeeles ilmunud kirjatöödest ja neid on lastud moodustada ka kielekoja liikmetel.

Head nõu on jaganud abivalmis Kihnu kielekoda, lisaks Maie Aav ja Marta Vambola. Merendusosalast ja vanapärast sõnavara on sõnastikku lisanud ja tähendusi selgitanud Johannes Leas (1944–2013), Elga Leas ja Arne Vahkel. Uudse sõnavara saamiseks on Kihnu Kultuuri Instituut korraldanud kihnlastele võistlused „Igaühe oma sõna sõnastikku“ ja „Uutele asjadele kihnukeelsed nimed“. Marta Vambola esitas üle kolmesaja sõna koos näitelausetega. Uute sõnade väljamõtlemisel olid aktiivsed Kihnu kooli õpilased, ka osa nende sõnaloomest on jõudnud sõnaraamatusse.

Kihnlastest on sõnaraamatu aktiivsed koostajad sõnastikusüsteemis EELex olnud mitme aasta jooksul Reene Leas ja Silvi Murulauk, kes juhtis ka sõnaraamatutööd Kihnu Kultuuri

Instituudis ja kielekojas. Tartu Ülikoolis koostasid sõnaraamatut saarlasest murdeuurija Ellen Niit ja Kihnu juurtega üliõpilane Reti Könninge, tehes seda eesti keele ajaloo ja murrete professuuri ning riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu II“ projekti „Lõunaeesti ja saarte murdesõnaraamatud“ toel. Tartu Ülikooli professor Karl Pajusalu toimetab koos Ellen Niidiga sõnaraamatu esialgsel kujul, Eesti Keele Instituudi murdeuurija Jüri Viikberg tegi lõpliku toimetustöö.

Sõnaraamatu põhiosaks on sõnaartiklid enam kui 6000 Kihnu sõna kohta, nende hulka on valitud nii iidseid sõnu, mida tänapäeval enam aktiivselt ei kasutata, kui ka sõnu, mis on murdekeeles leidnud oma koha alles viimastel kümnenditel. Sõnastiku põhiosale järgnev nimeosa hõlmab valikuliselt isiku- ja kohanimedid. Rahvakultuuri seisukohast iseloomulikke mustreid ja rõivadetaile aitavad arusaadavaks muuta fotod värvitahvlitel.

Sõnastik on mõeldud eelkõige kihnlastele, kihnu keele õppijatele ja kasutajatele, aga ka kõigile neile, kes tunnevad huvi selle omapärase keele ja kultuuri vastu.

Suur tänu kõigile, kes on aidanud kaasa sõnaraamatu valmimisele!

SÕNAARTIKLI ÜLESEHITUS

MÄRKSÕNA. Sõnaartikkel algab murdekeelse märksõnaga poolpaksus kirjas. Kirjapildilt identseid märksõnu järjestavad tõstega antud homonüüminumbrid (**aga**¹, **aga**²), mitmusliku märksõna järel on märgend *mitm* (**.niudõd** *mitm* <niuõtõ, .niusi> niuded). Märksõna vormiks on käandsõnal ainsuse nimetav, pöörsõnal *ma*-tegevusnimi. Liitsõnalistel märksõnadel eraldab liitsõna osi püstkriips (**ahju|.meister**, **aa|jõ^ers**). Märksõnade järjestuses pole arvestatud sõnaalgulist *h*-d (**aama|ratas**, **.aamõr**, **.aapteek**) ega palatalisatsiooni märkivat tõstega *e*-d (**armõtu**, **.a^erpa**, **arõvõl**).

MORFOLOOGILINE INFO. Märksõnale järgnevad muutevormid noolsulgudes (< >) – ilma vorminimeta on käandsõnadel omastav ja osastav kääne, pöörsõnadel *da*-tegevusnimi ja ainsuse 1. pööre. Vajaduse korral on lisatud muid käände- või pöördedevorme (**abu** <abu, abu; *mitm* abud> õlg; turi). Märksõnavariandid on eristatud tildega (**.jõlmaski** ~ **.jõlmaskid**), muid samas artiklis antud märksõnu eristab koma (**.lahku**, **.lahkus**).

Arusaadavuse huvides on sulgudes jagatud muudki grammatilist kasutusinfot (nt *hrl eitavas lauses*) vormide järel enne tähenduse seletust.

SÕNA TÄHENDUS. Vormistikule järgneb sõna tähenduse seletus. Märksõnade eri tähendusi eristavad tähendusnumbrid, alltähendusi püstkriipsud ||, aga väiksemaid tähendusnüansse eristab semikoolon. Taime- ja loomanimetuste seletusele järgneb ladina termin, nt aul (*Clangula hyemalis*). Vajaduse korral on märgi || järel esitatud allmärksõnu, st eri tähendusega muutevorme või püsiühendeid (**lehmä all** 'lõpsmas' märksõna **lehm** juures). Stiilimärgendid, mis käivad tähenduse kohta, näiteks *lastek*, *nlj*, on esitatud enne tähenduse seletust (**iibersek** <iiberseki, iiber.sekki> *nlj* vigurvänt; sunnik).

NÄITED. Kursiivis esitatud näitelauseid avavad sõna tähendust ning iseloomustavad sõna kasutust. Näitelauseatele järgneb tõlge kirjakeelde.

VIITED. Sõnaraamatus on kasutatud tähendusviiteid ja märksõnaviiteid. Häälikuvariandilt märksõna põhivariandile viitab märksõnaviide (**raam** vt *kraam*) ning sünonüümile või

samatähenduslikule sõnale viidates kasutatakse tähendusviidet (**.aegas** ajal, aegu ▪ *Sõja aegas võeti kindi poeg naesõga ning tüdär*. Vrd aegus; aegõs).

MÄRKIMISVIIS. Kihnu sõnaraamatus kasutatava märkimisviisi aluseks on kirjakeele ortograafia, mida täiendavad mõned märgid.

- . III völdet näitab punkt III-völdelise silbi ees (*.aatlõma*). Ühesilbilistes sõnades pole kolmandat völdet märgitud.
- ˘ Pearõhku järgsilbil tähistab rõhumärk (*tuh`naika*), kuid mitte siis, kui rõhulises silbis on pikk vokaal (massiirakas) või kui rõhuline silp on III völdes (*mi.nister*).
- ° Kihnu peenendust tähistab tõstega *e* (*vo^erst*, *.mä^engmä*).
- ˙ Näitelausest eristatakse lühenenud ja kokkuhääldatud sõnu ülakomaga (*tehä'mte*, *põlõ'mtõ*, *tulõ'nd* 'tule nüüd').
- ~ Tilde eraldab märksõnavariantide ja muutevormide rööpkujusid.
- < > Noolsulgudes on sõna morfoloogilised vormid ja grammatilised kommentaarid.
- [] Nurusulgudes on koostaja lisatud seletused näitelausest või lausetõlkes.
- () Ümarsulgudes on lisaseletusi sõna tähenduse avamiseks.
- ; Semikoolon eraldab näitelauseid.
- || Paralleeljoonte taga on sõnaühend või sõna põhitähendusest erinev alltähendus.
- | Püstkriips eraldab liitsõnades sõnapiiri.
- Musta ruudukese järel algavad näitelauseid.

LÜHENDID

SÕNALIIK

abis	abisõna, partikkel
arvs	arvsõna, numeraal
ases	asesõna, pronoomen
eess	eessõna, prepositsioon
hüüds	hüüdsõna, interjektsioon
määrs	määrsõna, adverb
nimis	nimisõna, substantiiv
omds	omadussõna, adjektiiv
sides	sidesõna, konjunktsioon
tagas	tagasõna, postpositsioon

STIILIMÄRGEND

euf	eufemistlik
hellitl	hellitlev
hlv	halvustav
hrv	harv
iroon	irooniline
kõnek	kõnekeelne
lastek	lastekeelne
nlj	naljatlev
pejor	pejoratiivne
piltl	piltlik
sõimus	sõimusõna
uus	uudissõna
van	vananenud

VORMIKOOD

alaleü	alaleütlev, allatiiv
<i>da</i> -tegn	<i>da</i> -tegevusnimi, <i>da</i> -infinitiiv
eitav	eitav kõne, negatsioon
kaasaü	kaasaütlev, komitatiiv

kesks	kesksõna, partitsiip
keskv	keskvõrre, komparatiiv
käskiv kv	käskiv kõneviis, imperatiiv
lihtmin	lihtminevik, imperfekt
mitm	mitmus, pluural
mitm om	mitmuse omastav, pluurali genitiiv
mitm os	mitmuse osastav, pluurali partitiiv
<i>nud</i> -kesks	<i>nud</i> -kesksõna, <i>nud</i> -partitsiip
olev	olev, essiiv
om	omastav, genitiiv
os	osastav, partitiiv
seestü	seestütlev, elatiiv
seesü	seesütlev, inessiiv
sisseü	sisseütlev, illatiiv
<i>tud</i> -kesks	<i>tud</i> -kesksõna, <i>tud</i> -partitsiip
umbis tm	umbisikuline tegumood, impersonaal